

Борис Беговић

СУОЧАВАЊЕ СА ЗЛОМ¹

Jackson, Julian. 2023. *France on Trial: The Case of Marshal Pétain*.
Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 448.

Посвећено успомени на Влајка Беговића (1905–1989)
Борца и официра Покрета отпора (*La Resistance*), ФФИ-ја
(*Forces francaises de l'Interieur*) и Француске армије (*Armee de
Terre*) – 1943-1945.

Филип Петен је био оличење колаборационистичке вишијевске Француске – шеф Француске државе (*Etat francais*) са седиштем у Вишију све до августа 1944. године. Стога не чуди што му је суђено одмах после краја рата. Књига Џулијана Џексона посвећена је управо том процесу. Но, аутор истиче да не жели да 'наноно отвори' суђење или да тврди да је према Петену поступано престога или исувише благо, већ да данас, са значајне историјске дистанце, наноно размотри то суђење, будући да сматра да такво поново разматрање нуди добру прилику за сагледавање француске расправе о сопственој историји. Аутор истиче да сагледавањем аргумента изнесених у судници можемо истражити изборе који су начињени и путеве којим су историјски актери кренули, али и путеве којима се није пошло и опције које су одбачене. Можемо, сматра Џексон, да чујемо историјске актере обе стране како образлажу своје одлуке, да видимо како су браниоци вишијевског режима оправ-

---

¹ Преведена и знатно прерађена верзија ширег приказа књиге објављеног у Аналима Правног факултета у Београду. Доступно на: https://anali.rs/xml/202-/2023c/2023-4e/Annals_2023-4e-08.pdf.

давали његове поступке и да разумемо шта су они који су га оптуживали сматрали његовим главним злочинима.

На почетку књиге, у неколико вештих потеза пером, аутор је показао зашто је Петеново суђење и кажњавање било неминовно. Увод почиње злогласним сусретом Петена и Хитлера 24. октобра 1940. и Петеновом руковању са непријатељем (примирје потписано у јуну 1940. било је само обустављање непријатељстава, а не крај рата). Неколико дана касније, Петен проглашава (три пута) 'колаборацију' баш са тим непријатељем као своју политику у радијском обраћању нацији. На основу увида аутора, читалац закључује да је, из правног угла посматрано, суђење Петену било лако, а са политичке тачке гледишта – неизбежно. Било је лако, јер је оптужница била усредсређена на 'сарадњу' и заснивала се на француском Кривичном закону који је (у време када је дело учињено) прописивао кривично дело 'дослуха са непријатељем', а Петен је радијски обнародовао тај дослух – колаборацију – а у документима вишијевске владе било је мноштво доказа о том дослуху. То је било неизбежно, зато што је генерал Шарл де Гол 13. јула 1940. поручио, опет радијски, да ће Француска 'казнити трудбенике њене покорности'. Није било дилеме о томе на кога је генерал де Гол мислио, тим пре што је нешто касније Петена назвао 'Оцем пораза' (*le Pere la Defaite*) – иронична инверзија надимка Жоржа Клемансоа (Отац победе).

После ослобођења Француске, дошло је време да Де Гол испуни своје обећање. Притисак јавности није био мали. У априлу 1945. године Албер Ками, човек неокрњеног књижевног и моралног угледа, ставио је до знања да 'ако Петен буде ослобођен, то би значило да су сви они који су се борили против окупатора погрешили. Они који су стрељани, мучени, депортовани узалуд би патили.' Нема сумње, закључује аутор, Петеново суђење је било 'политички' процес и било је незамисливо да Петен буде ослобођен. Аутор сматра да је једина неизвесност била казна. Можда је, ипак, једина неизвесност била да ли ће смртна казна бити замењена доживотном робијом или не.

Међутим, иако је суђење било политички неизбежно, то није значило да је било (политички) лако. Напротив, било је тешко. Као што аутор наводи у наслову књиге и даље то истиче у њеном уводу, суђење Петену је на одређен начин стављало Француску на оптуженичку клупу: мало Француза, макар у једном тренутку, није веровало Петену. Из онога што у њој следи, књига пружа обиље доказа да је суђење била јединствена прилика за болно самопреиспитивање Француза, након траума које су претрпели од маја 1940. до августа 1944. године. Аутор наводи нека од питања. Да ли је само примирје било издаја? Да ли је постојала стварна алтернатива? Да ли је гласање које је дало овлашћења Петену 1940. било легално? Да ли је он злоупотребио овлашћења

која су му додељена? Може ли се одбрани колаборација? Да ли ју је Петен подржавао? Зашто је Петен одлучио да настави са колаборацијом и после новембра 1942. године (то јест, искрцавања Савезника у северној Африци и немачке окупације целе Француске)? Где се налази граница одговорности Петена и Лавала (његовог премијера) у овој трагичној историји? Шта је била патриотска дужност после пораза? Да ли легална влада нужно има легитимитет? Да ли постоје тренуци када савест превазилази дужност поштовања закона? Да ли постоје моменти када се непосредно благостање становништва једне земље може сукобити са њеним вишим интересима? О да, то је била Француска 1945. године, а 'суђење Петену било је много више од судбине једног изузетно старог човека'.

Суђење је одржано у Паризу (а где другде?), почело је 23. јула 1945, а завршило се 15. августа те године. А то је време ужарене, тек ослобођене Француске и време – послератних чистки. Није била у питању само одмазда и кажњавање криваца, већ и катарза и морално обнављање француске нације. У првим данима ослобођења, када су власти понекад зажмуриле на оба ока, 9.000 људи проказаних као колаборационисти погубљено је по кратком поступку. Ипак, ниједно прочишћавање и морално обнављање нације не може се обавити без суђења кључној личности сарадње – самом Петену. Без тог суђења, све остало би било – 'Хамлет' без принца. Политички притисак, након неколико суђења оптуженима мањег колаборационистичког калибра, од којих је већина завршила смртним казнама, условио је подизање оптужнице против Петена, а 23. априла 1945. године најављено је да ће суђење у одсуству почети 17. маја. У време те објаве, Петен је још увек био у Немачкој, где се повукао после ослобађања Француске. У Француску се, својом вољом, вратио крајем 26. априла, па је његовим саслушавањем оптужница допуњена, што је одложило почетак суђења.

Остаје отворено питање да ли је Петен био способан да у потпуности прати суђење. Адвокати који су припремали његову одбрану, постављали су му питања у вези са, на пример, његовом ранијом изјавом да је присилно слање француских радника у немачке фабрике било у интересу Француске. Петенов одговор, ако је то уопште био одговор, није био од велике користи. Један од тадашњих коментара на Петена био је: 'Имам утисак величанствене фасаде иза које нема ничега'. Аутор истиче да се у Вишију често говорило да је Петен способан да се концентрише само два сата дневно. Читалац се пита да ли је главни разлог за бескорисне Петенове одговоре на питања оних који су били на његовој страни био његов знатно умањени когнитивни капацитет. Или му је можда било јасно да се његови поступци у колаборацији са нацистичком Немачком једноставно не могу бранити.

Можда је био свестан да је већ спалио све мостове. Читаоцу остаје да сумња у сваку од ових хипотеза.

У завршној фази истраге, Петена су питали о два документа за која се тужилаштво надало да би могли да докажу тврдњу о издаји ('дослух са непријатељем'). Први је био писмо Петена упућено (немачком министру спољних послова) фон Рибентропу 18. децембра 1943, у којем се наводи да ће 'измене закона бити поднете окупационим властима пре објављивања' – колаборација на делу. Петен је одговорио да је то био само формалан уступак. Проблем је био у томе што је овај наизглед формални уступак спроведен. Други документ био је телеграм којим Петен Хитлеру честита на успеху у одбијању англо-канадског искрцавања код Дијепа 18. августа 1942, означеног као „агресија на наше тло” и нуди да француске трупе допринесу „заштити Европе”. Петен није оспорио текст документа, само је било питање да ли је телеграм одаслат и како. Аутор истиче да је у истом месецу 1942. године француска полиција ухапсила више од 11.000 јеврејских мушкараца, жена и деце у неокупираној зони вишијевске Француске ради депортације у Аушвиц. Ово није била ауторова критичка примедба на садржај оптужнице (усредсређене на француски кривични закон), већ указивање на Петенову историјску одговорност, која је постала правно кажњива тек после суђења.

Други део књиге ('У судници') усредсређен је првенствено на само суђење – скоро његову свакодневну хронику. Аутор скицира живописну атмосферу у препуној судници – окупило се мноштво званичника, извештача (два најславнија извештача били су Албер Ками, који је писао за *Combat*, и Франсоа Моријак, који је писао за конзервативни *Le Figaro*) и званица – врућ, влажан, а понекад чак и загушљив ваздух у судници, због високих температура париског лета (клима-уређаји у то време нису били чести у Француској), дуга и не увек усредсређена и сувисла излагања, поротници, па чак и оптужени Петен, који повремено дремају, и веселе размене досетки између званичника у судници које нису имале никакве везе са суђењем.

Након читања оптужнице, Петен се суду обратио прочитавши припремљену изјаву, коју је, у основи, написао један од његових адвоката. Осим читања ове декларације, Петен се није чуо током целог суђења. Аутор књиге сматра да је садржај тог обраћања био непримерен, будући да је реч о скупу сумњивих тврдњи и полуистина, спекулација и провокација. Исказ да су нека чињења 'мени нанела већу патњу него вама' никако није био на месту, с обзиром на то да су многи присутни у суду претрпели незамисливе патње и изгубили вољене особе. Управо тај исказ показује Петена као егоцентричног, саможивог човека, неспособног да се уживи у туђе судбине.

Затим се појављују сведоци оптужбе. Ово је, са историографске тачке гледишта, вероватно најзанимљивији део суђења, јер је у питању детаљима богат групни портрет француске политичке и војне елите позне Треће републике. Током прве недеље, суд је саслушао сведочења четири бивша премијера, бившег председника Републике, двојице људи који су председавали француским парламентом, и других водећих политичара. Сведочили су и војни челници из 1940. године. Аутор вешто скицира портрете сваког од њих, почевши од Пола Реноа, последњег премијера пре Петена, који је и позвао Петена да уђе у владу као заменик премијера, и који је био кључни заговорник примирја. Занимљиво је запажање аутора да је за де Гола објашњење Рејноовог неуспеха било то што је остао заточеник политичког система који га је створио и што му је недостајала искра самопоуздања неопходна за челништво. Укратко, није био Де Гол!

Странице и странице књиге с правом су додељене опсежним сведочењима француских челника тог времена која су у основи била потпуно иста – разлике су биле у детаљима, готово увек у погледу личне улоге. Сами искази су били неискрени, опортунистички, правдајући, без жеље да се улази у суштину ствари – и то од људи који нису били на оптуженичкој клупи већ су били сведоци оптужбе. Једини изузетак, како у погледу личности тако и у погледу сведочења, био је Леон Блум, који је на заласку Треће републике постао први француски социјалистички премијер. Управо је он као премијер започео поновно наоружавање Француске због Хитлеровог доласка на власт и војне претње нацистичке Немачке. Управо је он био тај који је, после примирја, гласао против неограничених овлашћења вишијевског шефа државе, којима је *de facto* укинута република. Што се тиче Блумовог појављивања на суду, аутор истиче да је његово сведочење било врхунац суђења до тог тренутка, који је произашао из његовог избегавања испразне реторике и потребе скупљања поена за себе, а свака реченица је одавала интелектуалну префињеност.

Сада је дошло време за сведоке одбране. А главни сведок је био – Пјер Лавал. Био је оличење колаборације са нацистичком Немачком, али, према увидима аутора и нешто друго – отелотворење најгорег у политичком животу Треће републике. Његов физички изглед, према опису у књизи, поткрепљеном фотографијом из суднице на једној од страница, био је у складу са одбојним карактером његове личности. Такав човек је два пута био премијер Треће републике. Ово говори о Трећој републици и њеном сутону више од стотине историографских страница. После живописне Лавалове личности и његове појаве која никог не оставља равнодушним, сви остали сведоци одбране били су – бледи.

Порота је била – ефикасна. Само неколико сати након завршне речи, било је четири сата ујутро следећег дана, 15. августа 1945. године, пресуда је објављена. Петен је осуђен на смртну казну, одузимање грађанских права и конфискацију имовине. Једино изненађење донела је завршна реченица пресуде у којој суд, узимајући у обзир велику старост оптуженог, исказује жељу да се пресуда не изврши. Ако је Петен чуо и разумео пресуду, наводи аутор, није то показао – остао је погрбљен у столици као да не схвата шта се управо догодило. Два дана касније де Гол је преиначио казну у доживотни затвор, како је суд препоручио – и, истиче аутор, како је одувек намеравао. Већина Француза била је задовољна таквим исходом. Као што је написао један тадашњи коментатор: 'Маршал више нема право да дели Француску. Немамо право да је делимо његовом крвљу.' Суђење као правни поступак је завршено, али је остало политичко наслеђе – заоставштина Петена и вишијевске владе, пошто су се петинисти, екстремни десничари, деценијама задржали на француској политичкој сцени.

Завршни део књиге ('Наслеђе') бави се последицама суђења, почевши од краја суђења и завршавајући се савременим дешавањима на француској политичкој сцени и у друштву. Што се тиче Петенове личне судбине, аутор наводи да је одмах након пресуде он пребачен у затворску тврђаву на Пиринејима као привремено решење. Његово последње одредиште било је малено острво удаљено неких 20 километара од обале Бретање. Цитадела у којој је Петен био заточен, изграђена 1850-их година, служила је и као касарна и као затвор. Петенисти су, истиче аутор, поредили његову судбину са Драјфусом на Ђавољем острву у Француској Гвајани, али су Петенови затворски услови били неупоредиво бољи. Чини се, према књизи, да је Петен једино био забринут за јеловник. Након што се о томе пожалио, а стражар одговорио да су управо то Парижани јели четири године под окупацијом, Петен је узвратио: 'Баш ме брига. Морам да једем!' – није то био баш одговор љубазне, племените, несебичне и покајане особе. О томе сведочи и изјава његове жене затворским чуварима у време док још није било извесно где ће одслужити казну: 'Ако га будете снабдевали остригама, радо би био затворен било где.' Знала је она о чему говори.

Петен је умро 23. јула 1951. – имао је 95 година. Његово тело је положено у обележену, али скромну, неугледну гробницу на локалном гробљу, а сахрана је била скромна. Када је Де Голов помоћник и будући председник Жорж Помпиду донео вест да је 'Петен умро', Де Гол га је исправио: 'Да, маршал је умро'. А када је Помпиду додао: 'Сада је цела ствар завршена једном заувек', Де Гол је поново интервенисао: 'Не, то је била велика историјска драма, а историјска драма никада није завршена'. Будућност ће показати да ли је Де Гол био у праву.

Ова сјајна књига је штиво од кога се читалац напросто не може одвојити – нестрпљиво окреће страницу за страницом – књигу чита као изузетно добро написан роман. Књига подсећа читаоца на ремек-дело Анре Жида *Ковачи лажног новца*. У обе књиге има много ликова и компликованих, динамичних односа између њих, а неке тешке одлуке су неизбежне. Иако у обе књиге има много ликова, радња почиње са неколико. У Џексоновој књизи постоје два главна лика. Један је веома видљив – маршал Петен, коме је суђено. Са свим његовим изборима, гафовима, кратковидошћу, са његовом бахатошћу, сујетним, претераним самопоуздањем и ауторитарним карактером. Други се не види – Де Гол, који (ефективно) стоји иза суђења. Он је такође био особа ауторитарног карактера, али према наводима у историографској литератури, био човек чврсте руке који је веровао у устав, и противник партијске политике и демократије који је прилагодио своју инстинктивну ауторитарност и једном и другом. Његови политички инстинкти и мудрост омогућили су му да Француску (два пута) спасе, а немерљив је његов допринос модерној, либералној и мирољубивој Европи.

Књига пружа довољно тема за размишљање о мрачним временима историје многих европских нација, не само Француске. Једно од таквих времена је сарадња, након пораза, са непријатељем, заснована на принципу мањег зла, било да је била реч о истинској жељи да се умањи патња народа поражене земље или да се следе неки скривени циљеви, обично у погледу домаће политике, за које није постојао интерес победничке стране силе. Да ли је сарадња, она племенита, са искреном жељом за нечим бољим, заиста мање зло? Можда је то само дељење одговорности са непријатељем? Какве мрље на нацији остају после такве сарадње, поготово ако су у питању угледни људи, попут хероја из претходних ратова? Ово су питања, која се у локалним бојама, често и ново постављају у истинском истраживању националне прошлости. Не треба очекивати јасне одговоре, показала је књига. Ипак, то не значи да треба одустати од њиховог тражења.

Друго питање је о освети и катарзи након ослобођења, било да је реч о окупацији или о опресивном режиму, домаћем или страном. Шта би требало да буде одговарајућа казна за оне који су сарађивали, а која неће превише расцепати друштвено ткиво нације, односно која неће непоправљиво поларизирати друштво? Да ли треба заборавити ружну прошлост или чак успоставити колективну амнезију у име друштвене кохезије и новог почетка, попут оне из *Закојаној цина* Казуа Ишигура? Да ли је то мање зло? Или ће се можда колективна амнезија у неком тренутку језиво осветити? Коментар Франсоа Моријака после Петенове пресуде да 'суђење као што је ово никада није завршено и никада се неће завршити' показао се тачним када се погледа уназад,

барем засад. Без обзира на то, књига је читаоцу показала да се Петеново суђење, ма колико је болно сопствено преиспитивање изазвало, показало као чврста основа за нови почетак Француске. Можда је то поука за друге – рано суочавање са злом ипак не може бити тако лоше.